

საფრანგეთის დიდი რევოლუციის პერიოდიზაცია ქართულ ისტორიოგრაფიაში

საკვანძო სიტყვები: საფრანგეთის დიდი რევოლუცია, საფრანგეთის დიდი რევოლუციის პერიოდიზაცია, საფრანგეთის დიდი რევოლუციის შესწავლა საქართველოში, ქართული ისტორიოგრაფია, ქართული პუბლიცისტიკა, საბჭოთა ისტორიოგრაფია

Keywords: The Great French Revolution, Periodization Of The Great French Revolution, The Study Of The Great French Revolution In Georgia, Georgian Historiography, Georgian Publicism, Soviet Historiography

საფრანგეთის დიდი რევოლუცია უმნიშვნელოვანესი მოვლენაა, რომელიც ეხება არა მხოლოდ საფრანგეთს, არამედ მთელ ევროპას და შესაძლოა, მსოფლიოსაც. შესაბამისად, გასაკვირი არაა, რომ აღნიშნული საკითხით უამრავ ქვეყანაში არიან დაინტერესებული და ცდილობენ, სამეცნიერო დონეზე, საკუთარი შეხედულებისამებრ გადაჭრან სხვადასხვა პრობლემა.

საფრანგეთის დიდი რევოლუცია არის საკითხი, რომლისადმი ერთსულოვნება ისტორიკოსებს შორის არასდროს სუფევდა. არსებობს უამრავი მოსაზრება, რომლებიც გამორჩეულ ისტორიკოსებს ეკუთვნით და ერთმანეთისგან აბსოლუტურად განსხვავებული შინაარსისაა. დაპირისპირება და სხვადასხვაგვარი ხედვაა ფაქტობრივად ყველა საკითხისადმი: თვით რევოლუციის შეფასებაში, ჟირონდისტებისა და იაკობინელების მოღვაწეობაში, აგრარული რეფორმებისადმი და ა. შ. ფრანგი ისტორიკოსი ალბერ სობული ამბობდა: „ვნებათაღელვა, რომელიც ბობოქრობდა შორეულ მე-18 საუკუნის მიწურულს, სოციალური და პოლიტიკური მიმდინარეობების გზაჯვარედინზე, კვლავ რჩება თანამედროვე სამყაროს ცენტრად, რომელმაც გაყო ადამიანები და განაგრძობს მათ გაყოფას“. კიდევ ერთი ფრანგი ისტორიკოსის მიშელ ვოველის სიტყვებია: „საფრანგეთის რევოლუცია არის მწვავე საკითხი, რომლის გარშემოც საფრანგეთში არასდროს არ ყოფილა სახალხო შეთანხმება“ (კალანდაძე 2015: 29).

ჩვენ მიერ ნახსენები ორივე ისტორიკოსის შეფასება აბსოლუტურად ადეკვატურია. უბრალოდ ვოველის ნათქვამს დავამატებდით, რომ

ამ საკითხისადმი თანხმობა საფრანგეთის გარეთაც არაა. ქართულ ისტორიოგრაფიაშიც, საფრანგეთის რევოლუციისადმი განსხვავებული მიდგომა არსებობს. ერთ-ერთი ასეთი საინტერესო და მნიშვნელოვანი საკითხია საფრანგეთის დიდი რევოლუციის პერიოდიზაცია. სუვერენულ საქართველოს რესპუბლიკაში საფრანგეთის რევოლუციის პერიოდიზაციის სხვა ვერსია იყო, საბჭოთა პერიოდის ქართულ ისტორიოგრაფიაში სხვა, ხოლო თანამედროვე ქართული ისტორიოგრაფია სრულიად განსხვავებულ აზრს გამოთქვამს.

უპირველეს ყოვლისა, უნდა ვთქვათ, რომ უშუალოდ საფრანგეთის დიდი რევოლუციით დაინტერესებასა და შესწავლას საქართველოში საკმაოდ დიდი ხნის წინ ჩაეყარა საფუძველი. მე-19 საუკუნის მეორე ნახევარში ჩნდება ქართული პრესა. პერიოდული გამოცემები მსოფლიო ისტორიითა და თანამედროვე ამბებით აქტიურად იყვნენ დაინტერესებული და მის გაშუქებას შეძლებისდაგვარად ცდილობდნენ. ერთ-ერთი საკითხი, რომელმაც ქართველი პუბლიცისტების ფართო ინტერესი დაიმსახურა, სწორედ საფრანგეთის დიდი რევოლუციაა, რომელიც ქართული პრესის ფურცლებზე პირველად მე-19 საუკუნის 60-იან წლებში გამოჩნდა, ხოლო 70-იან წლებში მასზე წერამ უკვე ინტენსიური ხასიათი მიიღო, თუმცა უნდა ითქვას, რომ ეს არ იყო სამეცნიერო ნაშრომები და ის პოპულარიზაციაზე იყო გათვლილი, მაგრამ ამის გარეშე პირდაპირ სამეცნიერო კვლევებზე გადასვლა, ფაქტობრივად, შეუძლებელი გახლდათ და ქართველმა პუბლიცისტებმა საკითხის წინ წამოწევისა და გავრცელების საქმეში დიდი წვლილი შეიტანეს (დონაძე 1978: 32-45).

1918 წლიდან საკითხის შესწავლის ახალი ეტაპი იწყება, რასაც საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენამ და თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის დაარსებამ შეუწყო ხელი. საფრანგეთის დიდი რევოლუციის შესწავლამ სამეცნიერო-პოპულარული ხასიათი მიიღო. ეს იმჟამინდელი ქართული ისტორიოგრაფიის ფონზე თვისებრივი, ხარისხობრივი სიახლე იყო და წინგადადგმულ ნაბიჯს წარმოადგენს.

1921 წელს საქართველოს გასაბჭოების შემდეგ საფრანგეთის რევოლუციის პერიოდიზაციამ მკვეთრი მეტამორფოზი განიცადა და სულ სხვა მიმართულება შეიძინა. საკითხისადმი მიდგომა იყო მეცნიერული, მაგრამ მარქსისტული იდეოლოგიის ჩარჩოებში აღმოჩნდა მოქცეული. აუცილებელი გახლდათ მარქსისტული დოგმების გაზიარება, ხოლო განსხვავებული მიდგომა ცრუმეცნიერულად აღიქმებოდა, რაც საფრა-

ნგეთის დიდი რევოლუციის პერიოდიზაციაზეც აისახა. ასე გაგრძელდა საბჭოთა კავშირის დაშლამდე.

1991 წელს, როდესაც საქართველომ დამოუკიდებლობა კვლავ აღიდგინა, ისტორიულმა მეცნიერებამ მრავალვარიანტული მიდგომა კვლავ დაიბრუნა და ამ კუთხით გაცილებით ჯანსაღი ატმოსფერო შეიქმნა (ანთაძე, კალანდაძე 2013-2015: 287-307).

საფრანგეთის დიდი რევოლუციის პერიოდიზაციის რამდენიმე მოდელი არსებობს, რომელთაგან ყველაზე გავრცელებული და მხედველობაში მისაღები შემდეგი ვერსიებია: ა) 1789-1814 წლები; ბ) 1789-1804 წლები; გ) 1789-1799 წლები; დ) 1789-1794 წლები. გარდა ამისა, ზოგიერთი ისტორიკოსის აზრით (ა. ლამეტი, ფ. დეზოდარი, ა. მათიეზი, ჟ. გოდშო), საფრანგეთის დიდი რევოლუცია 1787 წელს ნოტაბლების მოწვევით დაიწყო (კალანდაძე 2015: 31), თუმცა ისტორიკოსთა უმრავლესობა თანხმდება, რომ რევოლუცია 1789 წელს დაიწყო და საქართველოშიც საკითხის შესწავლის არცერთ ეტაპზე რევოლუციის დასაწყისად 1787 წელი არ განუხილავთ.

უპირველეს ყოვლისა უნდა აღინიშნოს, რომ ეს პრობლემა ამ კუთხით ქართულ ისტორიოგრაფიაში შესწავლილი არ ყოფილა. ამ საკითხის დასმის ინციატორად პროფ. მერაბ კალანდაძე მოგვევლინა. ამ მიმართულებით პირველი ნაბიჯი, სწორედ, მან გადადგა. ამ თვალსაზრისით ყურადღებას იპყრობს მისი წიგნი „დიმიტრი უზნაძე საფრანგეთის დიდ რევოლუციაზე და ნაპოლეონზე“, სადაც ერთი თავი ჩვენთვის საინტერესო საკითხს აქვს დათმობილი. ეს ამ დიდი პრობლემის მხოლოდ ერთი ფრაგმენტია (კალანდაძე 2016: 25-37). აღნიშნულიდან გამომდინარე, მიზანშეწონილად მივიჩნიეთ, ამ თემისთვის საგანგებო ყურადღება მიგვექცია. ეს სიახლეა, ქართული კონტექსტი გააჩნია და ამ კუთხით ზემოხსენებული საკითხის გაშუქების პირველი მცდელობაა.

საქართველოში საფრანგეთის დიდი რევოლუციის პერიოდიზაციას თავისი ისტორია გააჩნია და მან საინტერესო ევოლუცია განიცადა. რა ეტაპები გაიარა მან? როგორი შეხედულება ჰქონდათ ამ საკითხისადმი სხვადასხვა პერიოდში? საქართველოში საფრანგეთის დიდი რევოლუციის პერიოდიზაციის გაშუქება შეგვიძლია რამდენიმე ეტაპად დავყოთ. საკითხის შესწავლის წინაისტორიად შეგვიძლია მივიჩნიოთ მე-19 საუკუნის 60-იანი წლებიდან 1918 წლამდე პერიოდი. საფრანგეთის დიდი რევოლუციის პერიოდიზაციის გაშუქება სამ ეტაპად შეიძლება დაიყოს: 1) საქართველოს 1918-1921 წლების სუვერენული რესპუბლიკის

პერიოდი, რისი ნათელი დასტურიც დროის ამ მონაკვეთში გამოსული მსოფლიო ისტორიის სახელმძღვანელოები გახლავთ; 2) საბჭოთა პერიოდი, სადაც საკითხის შესწავლამ მეცნიერული, თუმცა ცალმხრივი ხასიათი მიიღო, რაზეც ზემოთ ვისაუბრეთ; 3) საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენიდან დღემდე. წინამდებარე ნაშრომის სწორედ ამ სქემაზე იქნება აგებული.

უნდა ითქვას, რომ საბჭოთა ისტორიოგრაფია სათანადო ყურადღებას არ აქცევდა დემოკრატიული რესპუბლიკის პერიოდში გამოცემულ შრომებს და თვლიდა, რომ საფრანგეთის დიდი რევოლუციით სერიოზული დაინტერესება სწორედ საბჭოთა კავშირის პერიოდიდან დაიწყო, რაც პოლიტიზირებული გახლდათ და თანამედროვე ქართულმა ისტორიოგრაფიამ ამ შეცდომის გასწორება ითავა (ანთაძე, კალანდაძე 2013-2015: 287-307).

საფრანგეთის დიდი რევოლუციის პერიოდიზაციის საკითხზე სპეციალური შრომები ქართულ ისტორიოგრაფიაში ძალიან ცოტაა დაწერილი, მაგრამ საფრანგეთის დიდი რევოლუციის გაშუქების დროს, ნებით თუ უნებლიეთ, იკვეთება ამ საკითხისადმი დამოკიდებულება, რაც ჩვენ გზამკვლევად გვევლინება.

დავინწყოთ საკითხის შესწავლის წინაისტორიით. პირველ რიგში, უნდა ვთქვათ, თუ რატომ მიგვაჩნია წინაისტორიად და არ ვათვლით ზემოხსენებულ ეტაპებს. მიზეზი ის გახლავთ, რომ ამ პერიოდში გამოქვეყნებული ნაშრომები სამეცნიერო ხასიათს არ ატარებს და სულ სხვა მიზანი გააჩნია – საზოგადოებაში საკითხის გავრცელება, პოპულარიზაცია. ქართველ პუბლიცისტებს საკუთარი მიზანი გააჩნდათ, რასაც წარმატებით გაართვეს თავი, თუმცა ნაშრომების სამეცნიერო დონეზე პრეტენზია არ ჰქონიათ და აქედან გამომდინარე, შესაძლოა, მთელი რიგი საკითხები გამოეტოვებინათ ან საკუთარი იდეოლოგიიდან გამომდინარე გაეშუქებინათ. შესაბამისად, აღნიშნული მიზეზებიდან გამომდინარე, შეგვიძლია ვთქვათ, რომ პერიოდიზაციასთან დაკავშირებით მკაფიო სურათის მიღება ჭირს, რადგან საფრანგეთის დიდი რევოლუციის მხოლოდ ფრაგმენტული მოვლენებია გადმოცემული, რასაც გარკვეული სირთულეებისკენ მივყავართ. ასე რომ, მე-19 საუკუნის 60-იანი წლებიდან მოყოლებული 1918 წლამდე პერიოდი, საკითხის შესწავლის წინაისტორიად მიგვაჩნია.

თუმცა, ზემოხსენებული არ ნიშნავს, რომ ამ პერიოდში საინტერესო მასალები არ გვაქვს. პირიქით, ვფიქრობთ ძალზე საინტერესოა, თუ

როგორ იწყება ამ საკითხით დაინტერესება საქართველოში და რა ინერება მასზე. ასეთი ტიპის ნაშრომების გარეშე, პირდაპირ სამეცნიერო რელსებზე გადასვლა შეუძლებელი გახლდათ და ქართველმა პუბლიცისტებმა ამ მხრივ ღირსეული როლი შეასრულეს საკითხის შესწავლის საქმეში. მათ სათანადო ნიადაგი მოამზადეს და 1918 წლიდან საფრანგეთის დიდი რევოლუციის შესწავლის სამეცნიერო ხასიათმა შეუქცევადი ხასიათი მიიღო.

როგორც აღვნიშნეთ, საფრანგეთის რევოლუციის საკითხი ქართული პრესის ფურცლებზე პირველად მე-19 საუკუნის 60-იან წლებში გამოჩნდა, ხოლო 70-იან წლებში უფრო ხშირი ხასიათი მიიღო. ჩვენ საფრანგეთის რევოლუციაზე ქართული პრესის კონტექსტში ადრეც დავინტერესებულვართ და გვიმუშავია. შესაბამისად, რამდენიმე საინტერესო დეტალი დავინახეთ. მიუხედავად იმისა, რომ ქართველი პუბლიცისტები საგანგებოდ არ ეხებიან პერიოდიზაციის საკითხს, მათი ნაშრომების მიხედვით გარკვეული, საინტერესო დასკვნების გამოტანა მაინც შეგვიძლია. ისინი არაერთ აქტუალურ საკითხზე წერდნენ და იმდროინდელ საზოგადოებას შეძლებისდაგვარად ვრცელ ინფორმაციას აწვდიდნენ. ვლადიმერ ლორთქიფანიძემ საინტერესო სტატიები დაბეჭდა გაზეთ „ცნობის ფურცელში“, რომელშიც საფრანგეთის რევოლუციას მიმოიხილავს. შემდგომში, მან ეს სტატიები, ცალკე წიგნად გამოსცა (ლორთქიფანიძე 1906). საფრანგეთის რევოლუციას ცალკე ნარკვევი მიუძღვნა ნოე ჟორდანიამაც (ჟორდანია 1906). საგულისხმოა, რომ არცერთ ნაშრომში რევოლუციის თხრობა ბოლომდე არაა მიყვანილი და ამიტომ, პერიოდიზაციის საკითხი ფაქტობრივად ღიად რჩება. ჟორდანიას ნაშრომი „დიდი რევოლუცია (1789)“ ეხება 1789-1793 წლების პერიოდს, კონკრეტულად კი თხრობა საფრანგეთის მეფის ლუი XVI-ის სიკვდილით დასჯის პროცესამდე – 1793 წლის 21 იანვრამდე გრძელდება, ხოლო ლორთქიფანიძის ბროშურა 1789 წლიდან იწყება და სრულდება 1793 წლის პირველი ნახევრის მოვლენების მიმოხილვით, როდესაც კონვენტში ძალაუფლების მოსაპოვებლად ორი პარტია – ჟირონდისტები და იაკობინელები იბრძოდნენ.

წიგნის ან ბროშურის სახით მხოლოდ ეს ორი ზემოხსენებული ნაშრომი გამოიცა, თუმცა ამ პერიოდში საფრანგეთის დიდი რევოლუციის შესახებ სტატიები მრავლად გვხვდება. ამ საკითხზე აქტიურად წერდნენ ნიკო ნიკოლაძე, გიორგი წერეთელი, დავით მიქელაძე და ა. შ. მრავალი სტატია იწერებოდა სხვადასხვა ჟურნალ-გაზეთებში: „დრო-

ებაში“, „ცნობის ფურცელში“, „შრომასა“ და „კრებულში“. გამოითქვა მრავალი საინტერესო მოსაზრება და გაშუქდა რევოლუციის ისეთი გამორჩეული ეპიზოდები, როგორებიცაა: რევოლუციის გამომწვევი მიზეზები და ძველი რეჟიმი, გენერალური შტატების მოწვევა, ბასტილიის აღება, ვარენის კრიზისი, მეფის გასამართლება და ა. შ. როგორც ვხედავთ, აქ ერთი საყურადღებო და ნიშანდობლივი რამ ჩანს – ქართველი პუბლიცისტები და ჟურნალ-გაზეთები 1789-1794 წლებზე წერენ და 9 თერმიდორის გადატრიალებით გამომწვეულ შედეგებზე, ფაქტობრივად, აღარაფერს ამბობენ. ერთ-ერთი იშვიათი გამონაკლისია გაზეთ „შრომაში“ გრაკხუს ბაბეფზე 1906 წლის 4 აგვისტოს გამოქვეყნებული სტატია: „საფრანგეთის – „პირველი მოციქული და მოწამე თანამედროვე კომუნიზმის და სოციალიზმის“. მისი ცხოვრება და მოღვაწეობა“. სხვა მხრივ ვხედავთ, რომ 1794 წლის შემდგომ მოვლენებზე ინფორმაცია ფაქტობრივად არ გვხვდება ან თუ გვხვდება, მხოლოდ გაკვრით.

ყველაფერს თავის მიზეზი გააჩნია და რასაკვირველია, ამ ფაქტსაც. რატომ არ ეხებოდნენ ქართველი პუბლიცისტები 1794-1799 წლებში განვითარებულ მოვლენებს? ამის რამდენიმე მიზეზი შესაძლოა არსებობდეს, რომლებზეც გადაჭრით ვერ ვისაუბრებთ, თუმცა გარკვეული მოსაზრებების გამოთქმა ნამდვილად შეგვიძლია:

1) ქართული პუბლიცისტიკის წარმომადგენლები შესაძლოა ფიქრობდნენ, რომ საფრანგეთის დიდი რევოლუცია 1789-1794 წლებს მოიცავდა და შემდგომი წლები რევოლუციას აღარ განეკუთვნებოდა. ამ მოსაზრებას გარკვეული საფუძველი ნამდვილად გააჩნია და სიმართლის მარცვალი შესაძლოა იდოს, რადგან ისტორიკოსთა ნაწილი დღესაც თვლის, რომ საფრანგეთის დიდი რევოლუცია იაკობინელთა დიქტატურის დამხობის შემდგომ დასრულდა. შესაბამისად, გასაკვირი არაა, თუ ქართველი პუბლიცისტებიც ასე თვლიდნენ და თავისუფლად შეიძლება, რომ ამ ვარაუდს მივყვეთ, რადგან მათი შრომები და სტატიები სწორედ ამას გვაფიქრებინებს. თუმცა, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ეს გარკვეულ არგუმენტებზე დამყარებული ჩვენი მოსაზრებაა და კონკრეტულად არსად უწერიათ, რადგან საფრანგეთის დიდ რევოლუციაზე მწერლები, პერიოდიზაციის საკითხს ცალკე არ შეხებიან და ამის შესახებ, მხოლოდ მათი სხვა ნაშრომების ქრონოლოგიური ჩარჩოებით შეგვიძლია ვიმსჯელოთ.

2) შესაძლოა, 1794 წლის შემდგომი მოვლენების მიჩუმათება სხვა მიზეზითაც აიხსნას – ქართველი ჟურნალისტები ლიბერალურ პოზიცი-

ებზე იდგნენ და მათთვის ფავორიტი ჟორჟ ჟაკ დანტონი გახლდათ. შესაბამისად, გამორიცხული არაა, რომ დანტონის სიკვდილის შემდგომ, ისინი განგებ არ დაინტერესდნენ რევოლუციის მოვლენების შემდგომი განვითარებით, რადგან იაკობინელთა დიქტატურა და მით უმეტეს, 9 თერმიდორის გადატრიალების შემდგომ განხორციელებული ცვლილებები, მათთვის მიუღებელი იყო და საკითხისადმი სრული გულგრილობა გამოამჟღავნეს. აღსანიშნავია ნიკო ნიკოლაძის მოსაზრება, რომელშიც კარგად ჩანს, რომ მისთვის საფრანგეთის დიდმა რევოლუციამ იმედები ბოლომდე ვერ გაამართლა და ერთი გაბატონებული კლასი, მეორემ ჩაანაცვლა, ხოლო უბრალო ხალხი კვლავ მძიმე მდგომარეობაში დარჩა. ნიკოლაძემ მართებულად აღნიშნა, რომ „საფრანგეთის დიდმა რევოლუციამ ძველი წესისა და მართვის მაგიერ ახალი სახელმწიფო წყობილება დაარსა და ახალი სამოქალაქო სიმართლე დამყარებული კანონისა და სახელმწიფოს წინაშე ყველას თანასწორობაზე, კანონით მაინც შექმნაო“ (დროება 1873). ქართველმა პუბლიცისტებმა შესანიშნავად დაინახეს 9 თერმიდორის გადატრიალების შედეგები, რომ რევოლუციამ არ გაამართლა მშრომელთა იმედები და ვერ მოსპო საზოგადოებრივი ანტაგონიზმი. ძველი კლასობრივი ინტერესები ახალმა შეცვალა. კლასთა დაპირისპირება, მშრომელთა უუფლებო მდგომარეობა და მათი ექსპლოატაცია ხელუხლებელი დარჩა. მშვენივრად ხედავდნენ, რომ კანონით დაწესებულ და რეალურ თანასწორობას შორის უდიდესი ზღვარი იყო და მშრომელთათვის, რომლებიც ახალ ექსპლოატატორთა ბრჭყალებში მოექცნენ, ეს კანონით დაწესებული სამოქალაქო სიმართლე ბევრს არაფერს ნიშნავდა (დონაძე 1978: 44-45). ქართველი პუბლიცისტებისთვის აშკარა გახლდათ, რომ ერთი კლასობრივი ინტერესი მეორემ შეცვალა, ხოლო მშრომელი ხალხის ცხოვრება არ გაუმჯობესებულა. შესაბამისად, ისინი არ შეხებიან 1794 წლის 27 ივლისის შემდგომ განვითარებულ მოვლენებს.

3) არსებობს კიდევ ერთი მოსაზრება, რომელიც ჩვენ საინტერესოდ მივიჩნიეთ. გამორიცხული არაა, რომ ქართველ პუბლიცისტებს გარკვეული საკითხების წერაში რუსულმა ცენზურამ შეუშალა ხელი, რომელიც იმ პერიოდის ქართულ გაზეთებს აკონტროლებდა და მაგალითად, ვლადიმერ ლორთქიფანიძის სტატია „საფრანგეთის რევოლუცია. მეფის გაქცევა და დატყვევება“, რომელიც გაზეთ „ცნობის ფურცელში“ 1905 წლის 5 ნოემბერს დაიბეჭდა და ვარენის კრიზისს ეხება, სქოლიოში ცხადად ჩანს, რომ ცენზურამ ეს სტატია შეამოწმა და საფუძველი

გვაქვს ვიფიქროთ, სხვა სტატიებზეც ასე იქნებოდა. შესაბამისად, შესაძლებელია, რომ რუსულმა ცენზურამ ქართველ ჟურნალისტებს არ მისცა იმის საშუალება, რომ 9 თერმიდორის გადატრიალების შედეგებზე დაეწერათ, თუმცა საგულისხმოა ერთი რაღაც: რუსულ ცენზურას ჯუბზე გარიბალდისა და ირლანდიის განმათავისუფლებელ მოძრაობაზე დაწერილი სტატიებიც არ გაახარებდა, თუმცა ამის დაბეჭდვა ქართულ ჟურნალ-გაზეთებში მაინც მოხერხდა. შესაბამისად, გვაქვს საფუძველი ვიფიქროთ, რომ სერიოზული დაინტერესების შემთხვევაში, რევოლუციის 1794-1799 წლის ამბებზეც დაინტერესებოდა, თუნდაც ოდნავ დაფარული და „შელამაზებული“ სახით, მაგრამ ჩვენი აზრით, ამ პერიოდის მოვლენებზე სტატიების დაბეჭდვა, წესით, შესაძლებელი უნდა ყოფილიყო.

ჩვენს მოსაზრებებს მოკლედ შევაჯამებთ და ვიტყვით – უფრო სწორად და საყურადღებოდ პირველი ორი ვერსია მიგვაჩნია. საფრანგეთის დიდი რევოლუციის პერიოდიზაციის 1789-1794 წლებით დათარიღება და ქართველი პუბლიცისტების მიერ, რევოლუციის შემდგომ ხუთ წელში განვითარებული მოვლენებისადმი ნეგატიური დამოკიდებულება. „საქართველოში საფრანგეთის დიდი რევოლუციის შესწავლის წინაისტორიის პერიოდში, როგორი პერიოდიზაცია იყო მიღებული?“ – ასეთი კითხვის დასმის შემთხვევაში ყველაზე მართებულია ნამდვილად 1789-1794 წლებით დათარიღება მიგვაჩნია სწორი, რადგან დაწერილ და შემონახულ მასალებს სწორედ ამისკენ მივყავართ და სიმართლესთან ყველაზე ახლოს, სწორედ ეს მოსაზრება უნდა იყოს.

საფრანგეთის დიდი რევოლუციის პერიოდიზაციის შესწავლის პირველი ეტაპი 1918-1921 წლებია, როდესაც საქართველომ დამოუკიდებლობა აღიდგინა და თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი დაარსდა. თუ 1918 წლამდე საკითხი პოპულარიზაციის დონეზე იყო გაშუქებული, ამ პერიოდში სამეცნიერო-პოპულარული სახე მიიღო. ის უმთავრესად ახალი ისტორიის პირველ ეროვნულ სასკოლო სახელმძღვანელოებში აისახა. ერთ-ერთი საკითხი, რომელსაც განსაკუთრებული ყურადღება დაუთმეს, სწორედ საფრანგეთის დიდი რევოლუციაა. ვფიქრობთ, საბჭოთა ისტორიოგრაფია არ იყო სწორი, როდესაც საქართველოს სუვერენული რესპუბლიკის პერიოდში განხორციელებულ ღონისძიებებს (კალანდაძე 2017) სრულ იგნორს უკეთებდა და თვლიდა, რომ საფრანგეთის დიდი რევოლუციით სერიოზულმა დაინტერესებამ სწორედ საბჭოთა პერიოდში იჩინა თავი. ეს იყო პოლიტიკური მიდგომა, ხოლო რე-

ალობა სულ სხვა გახლდათ. თანამედროვე ქართული ისტორიოგრაფია შეეცადა გაესწორებინა ეს შეუსაბამობა და უფრო ადეკვატური სურათი დაედო, რაც ცხადია, ძალიან კარგია (კალანდაძე 2016ა).

აშკარაა, რომ პერიოდიზაციისადმი მათი მიდგომა პუბლიცისტების ხედვებისგან განსხვავებულია. ქართველი მეცნიერები საფრანგეთის დიდ რევოლუციას 1794 წლის 27 ივლისის მოვლენებით აშკარად არ ასრულებენ, თუმცა მათი შრომებიდან გამომდინარე ჩანს, რომ მათთვის რევოლუცია არც 1799 წლის 9 ნოემბრის შემდგომ მთავრდება.

დ. უზნაძისა და ი. გველესიანის ავტორობით 1918-1919 წლებში გამოვიდა ახალი ისტორიის სასკოლო სახელმძღვანელოები. პირველი წიგნი ეხება XV-XVII საუკუნეებს, ხოლო მეორე – XVIII-XIX საუკუნეებს. სწორედ მეორე სახელმძღვანელოში ეძღვნება ერთი მთლიანი თავი საფრანგეთის დიდ რევოლუციას. ავტორები მას ოთხ ქვეთავად ყოფენ: 1) მონარქიის დამსხვრევა საფრანგეთში; 2) საფრანგეთის რესპუბლიკა; 3) დირექტორია; 4) ნაპოლეონი (უზნაძე, გველესიანი 1919: 76-117). ამ შემთხვევაში ჩვენთვის საინტერესო ის გახლავთ, რომ ავტორები ნაპოლეონის ეპოქას საფრანგეთის დიდი რევოლუციის პერიოდად მოიაზრებენ და ერთ თავში განიხილავენ, რაც გვაფიქრებინებს, რომ მათთვის საფრანგეთის დიდი რევოლუცია არა 1799 წელს, არამედ 1814 წელს სრულდება. ამ მოსაზრებას საკუთარი მომხრეები მსოფლიო ისტორიოგრაფიაში ჰყავს. ადოლფ ტიერი, ფრანსუა მინიე, ალბერ სორელი, ჟერმინა და კლოდ ვილარები სწორედ ამ აზრზე იყვნენ, ხოლო ზოგიერთი ისტორიკოსი ნაპოლეონის ეპოქას ორ ნაწილად ჰყოფს და კონსულობის პერიოდს რევოლუციის ხანად წარმოადგენს, ხოლო იმპერიის მონაკვეთს – არა. ალფონს ოლარი და ფილიპ სანიაკი საფრანგეთის დიდ რევოლუციას 1804 წლის 2 დეკემბერს, ნაპოლეონის იმპერატორად კურთხევის დღით ასრულებენ (კალანდაძე 2015: 32). ასე რომ, ასე მხოლოდ ქართველი მეცნიერები არ ფიქრობდნენ.

დიმიტრი უზნაძის შეხედულებებით საფრანგეთის დიდი რევოლუციის მიმართ, საგანგებოდ დაინტერესდა და შეისწავლა პროფესორმა მერაბ კალანდაძემ, რასაც ცალკე გამოკვლევა მიუძღვნა. ეს ნაბიჯი სწორი იყო, რადგან თემა ისტორიულ-სამეცნიერო ლიტერატურაში შეუსწავლელი იყო. მისი ცდა, შეეცადა ეს ხარვეზი, მისასალმებელია და ამ კუთხით პრობლემის გაშუქების პირველი მცდელობაა. წიგნში „დიმიტრი უზნაძე საფრანგეთის დიდ რევოლუციაზე და ნაპოლეონზე“, ერთ-ერთი თავი სწორედ საფრანგეთის დიდ რევოლუციის პერიოდიზაციას

ეძღვნება. ავტორს მშვენივრად აქვს განხილული ჩვენ მიერ ნახსენები სასკოლო სახელმძღვანელო, მრავალ საინტერესო აზრს აფიქსირებს და საბოლოოდ იმ დასკვნამდე მიდის, რომ დიმიტრი უზნაძე საფრანგეთის დიდ რევოლუციას 1789-1814 წლებს უკავშირებდა, თუმცა თავდაპირველად ავტორი ემოციებს აყვავდა და ფიქრობდა, რომ უზნაძე და გველესიანი რევოლუციის ეპოქად 1789-1799 წლებს აღიქვამდნენ, რაც თავადვე აღნიშნა (კალანდაძე 2013: 451-458). ზემოხსენებულ წიგნში, სადაც ავტორმა ამ თემას სულ სხვა თვალთ შეხედა, საკუთარი შეცდომა ჩაასწორა და მისი შეხედულება ნათლად დააფიქსირა. პროფესორი კალანდაძე ყურადღებას ამახვილებს უზნაძის სახელმძღვანელოს ამ მონაკვეთის არქიტექტონიკაზე, სტრუქტურაზე. მიუხედავად იმისა, რომ დღესდღეობით ისტორიკოსების უმრავლესობა საფრანგეთის დიდი რევოლუციის დასასრულად 18 ბრიუმერის სახელმწიფო გადატრიალებას მიიჩნევს და რასაც მერაბ კალანდაძეც ეთანხმება, ის არ აკრიტიკებს უზნაძეს პერიოდიზაციის ამ მოდელის გამო, რადგან 1789-1814 წლებს რევოლუციის ხანად ბევრი ისტორიკოსი დღესაც მიიჩნევს და საკუთარი არგუმენტები გააჩნიათ, ხოლო მე-20 საუკუნის დასაწყისში ამ ვერსიას კიდევ უფრო ბევრი მეცნიერი იზიარებდა და როგორც ჩანს, უზნაძე და გველესიანი სწორედ ამ ჯგუფს მიეკუთვნებოდნენ. როგორც ჩანს, ისინი არ ფიქრობენ, რომ სადემარკაციო ხაზი საფრანგეთის დიდი რევოლუციისა და ნაპოლეონის ეპოქას შორის 18 ბრიუმერის სახელმწიფო გადატრიალებაზე გადიოდა, წინააღმდეგ შემთხვევაში, ეს ორი ეპოქა სახელმძღვანელოში განცალკევებული იქნებოდა. შესაბამისად, ისინი 18 ბრიუმერის გადატრიალებას რევოლუციის დასასრულად არ მიიჩნევენ და აშკარად ფიქრობდნენ, რომ რევოლუცია 1814 წლამდე გრძელდებოდა (კალანდაძე 2015ა: 382-408). ასე რომ, ვეთანხმებით პროფ. მერაბ კალანდაძეს, რომ „საფრანგეთის დიდ რევოლუციაზე სახელმძღვანელოს ავტორების მსჯელობის მთავარ პლუსად საფრანგეთის რევოლუციის პერიოდიზაციისადმი სწორი მეცნიერული მიდგომა მიგვაჩნია“ (კალანდაძე 2016: 25-35).

დ. უზნაძისა და ი. გველესიანის ზემოხსენებული სახელმძღვანელოს გარდა, ანალოგიურ სქემას ვხედავთ 1918-1921 წლებში გამოცემულ სხვა წიგნებშიც. 1920 წელს ცნობილი ქართველი ისტორიკოსის ალექსანდრე წერეთლის ავტორობით გამოვიდა მსოფლიო ისტორიის სახელმძღვანელო უმაღლესი სასწავლებლებისთვის, „მსოფლიო ისტორია, ნაწ. 3: ახალი საუკუნეები. სურათებით“. წიგნის VII თავში საფრანგეთის

დიდ რევოლუციასა საუბარი. ავტორი ეხება ძველ რეჟიმს, რევოლუციის გამომწვევ მიზეზებსა და შემდგომ განვითარებულ მოვლენებს მოკლედ მიმოიხილავს. ჩვენთვის კი საინტერესო კვლავ ის გახლავთ, რომ ალექსანდრე წერეთელიც ნაპოლეონ ბონაპარტის ფიგურასა და მის მოღვაწეობაზე წერს – „საფრანგეთის დიდი რევოლუცია“ (წერეთელი 1920: 61-76). აქედან გამომდინარე უნდა ვიფიქროთ, რომ ის საფრანგეთის რევოლუციის ეპოქად მიიჩნეოდა ნაპოლეონის ხანას და რევოლუციის პერიოდად ესახებოდა 1789-1814 წლები.

1920 წელს გამოვიდა კიდევ ერთი წიგნი, რომელიც ქართველმა ისტორიკოსმა სიმონ ავალიანმა დაწერა – „მსოფლიო ისტორიის სახელმძღვანელო (XVI-XVIII საუკუნეები)“. აქაც იგივე სურათს ვხედავთ, ერთ-ერთ თავში „რევოლუცია“, შედის ნაპოლეონ ბონაპარტის მოღვაწეობაც (ავალიანი 1920: 159-183).

გამოჩენილი ქართველი ისტორიკოსების ეს ნაშრომები გვაფიქრებინებს, რომ 1918-1921 წლებში საფრანგეთის დიდ რევოლუციას 1789-1814 წლებს მიაკუთვნებდნენ. ხსენებულ სახელმძღვანელოებში, რევოლუციისადმი სპეციალურად მიძღვნილ თავებში, ნაპოლეონის მოღვაწეობის განხილვა ამის ნათელი დასტურია. თუმცა, ჩვენ გამონაკლისსაც მივაგენით. ვგულისხმობთ თეიმურაზ ჭუმბურიძის ავტორობით 1920 წელს გამოცემულ უმაღლეს და საშუალო სასწავლებლებისთვის გამოცემულს წიგნს – „ახალი ისტორია“. ჩვენ ვერ ვნახეთ რაიმე ხელჩასაჭიდი, რაც გვაფიქრებინებს, რომ ჭუმბურიძე რევოლუციას 1814 წლით ასრულებდა. მას საფრანგეთის დიდი რევოლუცია ცალკე თავში აქვს გამოყოფილი, ხოლო რევოლუციური ომი და ნაპოლეონის ეპოქა ცალკე. წიგნში არსებული ორი მონაკვეთი გვაფიქრებინებს, რომ ჭუმბურიძე საფრანგეთის დიდ რევოლუციას 18 ბრიუმერის გადატრიალებით ასრულებდა: 1) „ამგვარათ კონვენტმა თავისი მოვალეობა შესრულებულათ სცნო, 1795 წლის გასულს დაიშალა და ხუთასისა და უხუცესთა საბჭოებსა და დირექტორიას დაუთმო ადგილი. აქედან იწყება დირექტორიის ეპოქა, რომელიც 1799 წლამდე გაგრძელდა“ (ჭუმბურიძე 1920: 157-158). ავტორს არ განუხილავს დირექტორიის ეპოქა, თუმცა ამ ფრაზით სრულდება საფრანგეთის დიდი რევოლუციისთვის განკუთვნილი თავი, რაც, ბუნებრივია, გვაფიქრებინებს, რომ მას დასასრულად სწორედ 18 ბრიუმერი ესახება; 2) შემდეგ თავში, „რევოლუციური ომები. ნაპოლეონის იმპერია“ ავტორს საუბარი აქვს 18 ბრიუმერის გადატრიალებაზე, სადაც ვკითხულობთ: „დირექტორიის დროს რეაქცია თანდათან იზრდებოდა.

საზოგადოება დიდ მოღლილობას გრძნობდა. რევოლუციის ცხოველ-
მყოფლობაში იმედდაკარგული, იგი მტკიცე ძალაუფლების ფრთებ ქვეშ
მყუდრო და მშვიდობიან ცხოვრებას ეძებდა. ასეთი სულისკვეთების გა-
მომხატველი უმთავრესად ბურჟუაზია იყო, რომელიც ტერორის დროს
ზიზღით იგონებდა და ქონების შერჩენისთვის თრთოდა (მასში დიდი
შიში გამოიწვია ქონების განსაზოგადოების მომხრე გრაკზ ბაბეფის შე-
თქმულებამ, რომელიც 1796 წ. აღმოაჩინეს და რომლის მონაწილენიც
სიკვდილით დასაჯეს). საერთო სულისკვეთება რესპუბლიკის საწინააღ-
მდეგო სახელმწიფოებრივ გადატრიალების მოხდენას უწყობდა ხელს.
ასეთი გადატრიალება 1799 წელს 9 ნოემბერს (რესპუბლიკური კალენ-
დრით, მე-8 წლის 18 ბრიუმერას) ორ დირექტორთან შეთანხმებით, ნა-
პოლეონ ბონაპარტემ მოახდინა“ (ჭუმბურიძე 1920: 160-161). ცხადია, ამ
მონაკვეთსაც იმ აზრისკენ მივყავართ, რომ თეიმურაზ ჭუმბურიძე სა-
ფრანგეთის დიდი რევოლუციის დასასრულად 1799 წლის 18 ბრიუმერის
(9 ნოემბრის) გადატრიალებას მიიჩნევდა, რაც ყველაზე სწორი ვერსიაა
და თანამედროვე ქართულ ისტორიოგრაფიაში სწორედ ეს მოდელია
ფეხმოკიდებული. როგორც ვხედავთ, ასეთივე მოსაზრება ჯერ კიდევ
100 წლის წინ ჰქონდათ ქართულ ისტორიოგრაფიაში, თუმცა ეს ცალკე-
ული შემთხვევა გახლდათ და 1918-1921 წლებში ქართველ ისტორიკო-
სთა უმრავლესობა საფრანგეთის დიდ რევოლუციას 1789-1814 წლებით
ათარილებდა.

საკითხისადმი მიდგომა შეიცვალა საფრანგეთის დიდი რევოლუციის
პერიოდიზაციის შესწავლის მეორე ეტაპზე. საქართველოს დამოუკიდებ-
ლობა ხანმოკლე აღმოჩნდა და ქვეყანა 1921 წელს ძალდატანებით გაა-
საბჭოვეს. საბჭოთა კავშირის პერიოდში, ისტორია პოლიტიზირებული
აღმოჩნდა, ცალმხრივი ხასიათი მიიღო და ერთ – მარქსისტულ-ლენი-
ნური იდეოლოგიის ჩარჩოებში მოექცა. საკითხისადმი მარქსისტული
მიდგომა გამოცხადდა ჭეშმარიტების უკანასკნელ ინსტანციად, ხოლო
განსხვავებული აზრი იდევნებოდა და ცრუმეცნიერულად აღიქმებოდა.
ქართველ მეცნიერებს არჩევანი არ ჰქონდათ და საკითხი მარქსისტუ-
ლად გააშუქეს, თუმცა ამ ნაშრომებში ფასეული მაინც ძალიან ბევრია,
რადგან ემპირიზმის, ფაქტოლოგიის დონეზე პროგრესი აშკარაა და თუ
ამ შრომებს ძალად თავსმოხვეულ მარქსისტულ დებულებებს ჩამო-
ვაშორებთ, მასში ღირებული მაინც დარჩება. საბჭოთა სახელმწიფომ
სასურველი იდეოლოგია ძალით მოახვია თავს ისტორიკოსებს. ქა-
რთველი მეცნიერები იძულებული იყვნენ, რომ საფრანგეთის დიდი რე-

ვოლუციის ბურჟუაზიულ-კლასობრივ ხასიათზე გაეკეთებინათ აქცენტი. საბჭოთა კავშირის პერიოდში, ქართული ისტორიოგრაფია „იაკობინოცენტრისტული“ იყო და საფრანგეთის დიდი რევოლუციის იაკობინური გააზრების მომხრედ გვევლინება. მარქსისტულ-ლენინური იდეოლოგიის მონოპოლიის პირობებში, სხვა არჩევანი არ არსებობდა (ანთაძე, კალანდაძე 2013-2015: 292).

ზემოხსენებულიდან გამომდინარე, საბჭოთა კავშირის პერიოდში, ქართველმა ისტორიკოსებმა საფრანგეთის დიდი რევოლუციის მარქსისტული გააზრება მოგვცეს. არაერთი საინტერესო მონოგრაფია და სტატია დაიბეჭდა, რომელიც საფრანგეთის დიდ რევოლუციას ეხებოდა, თუმცა ეს შრომები, იშვიათი გამონაკლისის გარდა, 1789-1794 წლებს მოიცავდა. ანუ, საბჭოთა კავშირის დროს, ქართული ისტორიოგრაფია საფრანგეთის დიდი რევოლუციის პერიოდიზაციას 1789-1794 წლებით ათარიღებდა, რაც ლოგიკური გახლდათ, რადგან როგორც ზემოთ ვახსენეთ, საბჭოთა ისტორიოგრაფია „იაკობინოცენტრისტული“ იყო, იაკობინთა მმართველობასა და მაქსიმილიან რობესპიერზე გადაჭარბებულად მაღალი აზრის გახლდათ, ხოლო 9 თერმიდორის გადატრიალებისა და მისი შედეგების მიმართ, სრულ გულგრილობას ამჟღავნებს და რევოლუციას სწორედ 9 თერმიდორის გადატრიალებით ასრულებს. პრაქტიკულად ეს იყო სტალინური სქემა, რომელიც ბოლშევიკურ-ტოტალიტარული რეჟიმის პირობებში ძალით მოახვიეს თავს ისტორიკოსებს, მათ შორის, ცხადია, ქართულ ისტორიოგრაფიას.

მიუხედავად ცალმხრივობისა, უნდა ითქვას, რომ საბჭოთა კავშირის დროს საკითხმა კიდევ უფრო მეცნიერული დატვირთვა მიიღო. საბჭოთა კავშირის პირველ წლებში საფრანგეთის დიდი რევოლუციით და ასევე ნაპოლეონის ეპოქით განსაკუთრებით გრიგოლ ნათაძე და ალექსანდრე ნამორაძე ინტერესდებოდნენ, ხოლო შემდგომ საკითხით უფრო მეტად დაინტერესდნენ გივი კილურაძე და კოტე ანთაძე, რომელთაც არაერთი საინტერესო წიგნი თუ სტატია დაბეჭდეს საფრანგეთის დიდ რევოლუციაზე. ზემოხსენებული ავტორები უმეტესად წერენ საფრანგეთის დიდი რევოლუციის პირველ ხუთ წელზე, ხოლო 1794 წლების მეორე ნახევრიდან მოყოლებული 1799 წლამდე განვითარებული მოვლენები ამ საკითხში მიჩუმათებულია და უმეტესად, მხოლოდ ნაპოლეონ ბონაპარტისადმი მიძღვნილ წიგნებში ჩანს.

გამონაკლისს წარმოადგენს გრიგოლ ნათაძის წიგნი: „კაპიტალიზმის ისტორია: თემა 2. საფრანგეთის დიდი რევოლუცია“, რომელიც

1933 წელს გამოიცა. პირველ რიგში, უნდა ითქვას, რომ ეს ნაშრომი ქართულ ისტორიოგრაფიაში საფრანგეთის დიდი რევოლუციის გაბმული, უწყვეტი თხრობის პირველი მცდელობაა, ემყარება პირველწყაროებს, სამეცნიერო ლიტერატურის საფუძვლიან ცოდნასა და მათ ანალიზს. ერთი შეხედვით ისე ჩანს, თითქოსდა ნაშრომი მარქსისტული პოზიციებიდან იყო დაწერილი, თუმცა სინამდვილეში, საქმე გაცილებით რთულადაა. პროფ. მ. კალანდაძის შეხედულებით, აქ საქმე გვაქვს მისი ესერული მრწამსისა და მარქსიზმის კვეთასთან. ის ისტორიის სოციოლოგიური გაშუქების მომხრეა და „ეკონომიკური მატერიალიზმიდან“ მარქსიზმისკენ ევოლუციას ცდილობდა (კილურაძე 1970: 417-418).

გრ. ნათაძეს ხსენებულ წიგნში უწერია: „ამ პირობებში ნაპოლეონ პირველმა 18 ბრიუმერს 1799 წელს სრულიად ადვილად მოახერხა ძალაუფლების ხელში ჩაგდება და ახალი, ეგრეთწოდებული მერვე წლის კონსტიტუციის გამოცხადება, ამით თავდება საფრანგეთის რევოლუცია და იწყება, ჯერ კონსულობის და შემდეგ იმპერიის, ანუ სამხედრო ბურჟუაზიული დიქტატურის ხანა (ნათაძე 1933: 137-138). ეს კი პერიოდიზაციის იმ მოდელის განსხვავებული ვერსიაა, რომელიც საბჭოთა ისტორიოგრაფიაში გახლდათ მიღებული, ხოლო დღეს ქართულ ისტორიოგრაფიაშია დამკვიდრებული. უნდა ვივარაუდოთ, რომ ავტორს ეს აზრი უფრო ადრე ჰქონდა ჩამოყალიბებული და მისი გამოქვეყნება დროულად მოასწრო, რადგან როგორც ვიცით, ამ წიგნის გამოსვლიდან რამდენიმე წელში იოსებ სტალინის განკარგულებით, ყველა იმ მეცნიერის სასტიკად დევნა დაიწყო, რომლებიც საბჭოთა რეჟიმსა და მათ დოგმებს ეწინააღმდეგებოდნენ. ნათაძის ნაშრომი საფრანგეთის დიდ რევოლუციაზე, რეპრესიებამდე რამდენიმე წლით ადრე გამოიცა, ხოლო შემდგომ დაწერილ შრომებში ქართველი მეცნიერები პერიოდიზაციის იმ ვერსიას იზიარებდნენ, რომელიც საბჭოთა ისტორიოგრაფიაში გახლდათ მიღებული. გამონაკლისად შეგვიძლია მივიჩნიოთ გივი კილურაძე, რომელმაც მართალია აღნიშნა, რომ საფრანგეთის დიდი რევოლუციის 1794 წელს დასრულება ნაადრევი უნდა ყოფილიყო, თუმცა მას 1794-1799 წლებზე არ დაუწერია და დიდი ალბათობით, ეს საბჭოთა რეჟიმის გავლენის ან ზეწოლის დამსახურება იყო. ამაზე ოდნავ ქვემოთ ვისაუბრებთ.

გრიგოლ ნათაძის წიგნი საფუძვლიანად აქვს განხილული პროფესორ მერაბ კალანდაძეს. ის წერს, რომ ნათაძეც იმ ისტორიკოსთა ჯგუფს უნდა მივაკუთვნოთ, რომლებიც თვლიან, რომ საფრანგეთის

დიდი რევოლუცია 1799 წლის 18 ბრიუმერის გადატიალებით დასრულდა (კალანდაძე 1998: 102). ნათაძე ზემოხსენებულ ნაშრომში ნაპოლეონის რეჟიმზეც წერს, თუმცა მას აბსოლუტურად განასხვავებს რევოლუციისგან და მას ცალკე გამოყოფილ ადგილს უთმობს (ნათაძე 1933: 137-140). ნათელია, რომ მისი აზრით, რევოლუცია 18 ბრიუმერს სრულდება.

საფრანგეთის დიდი რევოლუცია მიმოიხილა ს. ძიმისტარიშვილმაც, რომლის ნაშრომიც 1931 წელს გამოვიდა. ეს გახლავთ საინტერესო სამეცნიერო-პოპულარული 70-გვერდიანი ბროშურა, რომელშიც საფრანგეთის დიდი რევოლუციის არაერთი საინტერესო ფაქტი და ეპიზოდია აღწერილი (მაგ: გენერალური შტატები, ადამიანისა და მოქალაქის უფლებათა დეკლარაცია, პარტიები და კლუბები, ომი ევროპასთან და ა. შ.). განსაკუთრებული ყურადღება იმაზე უნდა გავამახვილოთ, რომ ძიმისტარიშვილის თხრობა 1789-1794 წლებს მოიცავს და 9 თერმიდორის გადატრიალების შემდგომ, ერთადერთ საკითხს უთმობს ყურადღებას – ბაბუვიზმს, გრაკხუს ბაბუფს, რაც საბჭოთა იდეოლოგიიდან და ბაბუფის მოღვაწეობიდან გამომდინარე გასაკვირი ნამდვილად არ გახლავთ.

ნაშრომის სქემიდან გამომდინარე ვიფიქრებდით, რომ ძიმისტარიშვილის ვერსია პერიოდიზაციასთან დაკავშირებით 1789-1794 წლებია, თუმცა საქმე ასე იოლად არაა. 9 თერმიდორზე თხრობის ბოლოს, ავტორი წერს: „ამრიგად, რევოლუცია თუ თავიდან აღმავალი ხაზით მიმდინარეობდა, 9 თერმიდორიდან ის ძირს ეშვება. კონვენტს შეცვლის დირექტორია 1795 წლის ოქტომბერში, ამ უკანასკნელს – კონსულატი, რომლის ერთ-ერთი წევრი, ნაპოლეონ ბონაპარტე რევოლუციის ნანგრევებზე თავის იმპერიას დაამყარებს (1804-1815), ხოლო ამის შემდეგ რეაქცია ბურბონების რესტავრაციით გვირგვინდება (ძიმისტარიშვილი 1931: 61). როგორც ვხედავთ, ძიმისტარიშვილი სულაც არ თვლის, რომ რევოლუცია 9 თერმიდორის გადატრიალებით სრულდება. მისი აზრით, ამ მოვლენით მხოლოდ რევოლუციის აღმავალი ხაზით განვითარება სრულდება და რევოლუცია დასკვნით, დაღმავალ ფაზაში შედის. თუმცა, ავტორი კონკრეტულად არ წერს, თუ როდის სრულდება მისი აზრით რევოლუცია, ზემოხსენებული ციტატის გაანალიზებით, ფრთხილი ვარაუდი შეგვიძლია გამოვთქვათ, რომ ის ნაპოლეონის მმართველობასაც რევოლუციის წლებს ათვლის, რადგან კონვენტს, დირექტორიასა და ნაპოლეონის მმართველობის ორივე ეტაპს ერთად მოიხსენიებს, თუმცა ვიმეორებთ, რომ ეს მხოლოდ ჩვენი ფრთხილი ვერსიაა – ამ პატარა ციტატით რაიმეს მკაიფოდ თქმა რთულია.

საბჭოთა ისტორიოგრაფიაში, საფრანგეთის დიდი რევოლუციის პერიოდიზაციის საკამათო მოდელთან დაკავშირებით, გივი კილურაძის აზრი ზემოთაც ვახსენეთ. ჩვენი აზრით, ქართველი ისტორიკოსები კარგად ხვდებოდნენ საფრანგეთის დიდი რევოლუციის პერიოდიზაციის საბჭოთა ვერსიის საკამათო ხასიათს, თუმცა ამის თქმა საბჭოთა ეპოქაში საკმაოდ რთული იყო და ვერ ბედავდნენ, რადგან ხელისუფლება მკაცრად აკონტროლებდა ყველაფერს და შესაძლოა, ისტორიკოსს დიდი პრობლემები შეექმნოდა (მაგ.: სამსახურიდან დათხოვნა, თუმცა სტალინის ეპოქის დროს, საქმე გადასახლება ან სულაც ფიზიკურ განადგურებას ეხებოდა). მიუხედავად ამ წინააღმდეგობებისა, გივი კილურაძემ გაბედა და საბჭოთა პერიოდის დროს, პირველი ქართველი ისტორიკოსი გახდა, რომელმაც რევოლუციის 1789-1794 წლებით დათარიღება საკამათოდ მიიჩნია. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორმა ამის შესახებ 1964 წელს საკუთარ სტატიაში „9 თერმიდორის გადატრიალების შესახებ“ დაწერა, რომელიც თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომებში დაიბეჭდა. გივი კილურაძემ მართებულად აღნიშნა, რომ 9 თერმიდორის გადატრიალებით მხოლოდ რევოლუციის აღმავალი ხაზით განვითარება დასრულდა. რევოლუცია, ახალ, გადამწყვეტ ფაზაში შევიდა და დაიწყო მისი დაღმავალი ხაზით განვითარება. გამარჯვებული ბურჟუაზია 9 თერმიდორის გადატრიალების შემდგომ, იწყებს მოპოვებული პოზიციების განმტკიცებას, გამარჯვების ნაყოფს როგორც „მემარცხენე“, ისე „მემარჯვენე“ ძალების ხელყოფისგან იცავს (კილურაძე 1964: 224).

როგორც აღვნიშნეთ, გივი კილურაძემ ქართულ ისტორიოგრაფიაში პირველმა განაცხადა რევოლუციის პერიოდიზაციის 1789-1794 წლებით დათარიღების საკამათო ხასიათზე, რასაც თავის სტატიაში პროფესორი მერაბ კალანდაძეც აღნიშნავს (კალანდაძე 2015: 33). გივი კილურაძემ ამ პრობლემის შესახებ 1964 წელს მიუთითა. ეს აზრი აქვს გატარებული მას თავის წიგნში „ახალი ისტორია“ (კილურაძე 1970: 417-418). თუმცა, მიუხედავად ამისა, მან თავისი სადოქტორო დისერტაცია სწორედ ტრადიციულ პერიოდიზაციაზე ააგო – „საფრანგეთის არმია დიდი რევოლუციის დროს (1789-1794)“. მან სრულიად გასაგები მიზეზების გამო ვერ გაბედა საბჭოთა ისტორიოგრაფიაში არსებული პერიოდიზაცია დაერღვია. შეიძლება ითქვას, რომ ამ შემთხვევაში ის გულწრფელი არ იყო. ამ შემთხვევაში ჩვენ ბრალს ვდებთ არა ცალკეულ ისტორიკოსებს, არამედ პოლიტიკურ სისტემას, რომელიც ცდილობს ძალით მოახვიოს

თავს ისტორიკოსს სახელმწიფოსთვის სასურველი იდეოლოგია. აი ეს არის ყველაზე უფრო მიუღებელი. თუ არა მისი უეცარი გარდაცვალება, არსებობს დიდი ალბათობა, რომ ის ამ საკითხში შეიცვლიდა შეხედულებებს და სწორ პოზიციაზე დადგებოდა.

ამ თვალსაზრისით საინტერესოა პროფ. კოტე ანთაძის პოზიცია. მან საინტერესო ევოლუცია განიცადა. საბჭოთა პერიოდში მას საფრანგეთის რევოლუციის პერიოდიზაციაზე არაფერი დაუწერია, მაგრამ როგორც ყველა ისტორიკოსი, ისიც იაზრებდა საფრანგეთის დიდი რევოლუციის საბჭოურ პერიოდიზაციას. ამგვარი მიდგომა, ცხადია, შემთხვევითი არ იყო და, პირველ ყოვლისა, მარქსიზმისადმი ლოიალური დამოკიდებულების ლოგიკურ შედეგად მიგვაჩნია. რამდენად იყო ის ამ შემთხვევაში გულწრფელი კარგად გამოჩნდა შემდგომ პერიოდში. საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ მან ამ საკითხში სწორი პოზიცია დაიკავა, მაგრამ ამაზე ცოტა მოგვიანებით ვისაუბრებთ.

კომუნისტური რეჟიმის უკანასკნელ პერიოდში, საფრანგეთის დიდი რევოლუციის პერიოდიზაციასთან დაკავშირებით, კიდევ ერთი გამოწვევის ვიხილეთ. უფროსი კოლეგის მსგავსად, მერაბ კალანდაძეც თვლიდა, რომ საფრანგეთის დიდი რევოლუციის საბჭოთა ისტორიოგრაფიის პერიოდიზაცია (1789-1794 წლები) გადასინჯვას მოითხოვდა და სერიოზულ კრიტიკას იწვევდა (რევენუნკოვის, კილურაძის მიერ). პროფ. კალანდაძე წერდა, რომ 9 თერმიდორის გადატრიალება მხოლოდ რევოლუციის აღმავალი ხაზით განვითარების დასასრულს მოასწავებდა. მისი თქმით, რევოლუცია 1799 წლის 18 ბრიუმერს დასრულდა და მიუხედავად საბჭოთა ისტორიკოსების არგუმენტირებული დასკვნისა, კვლავ ძალაში რჩებოდა საფრანგეთის რევოლუციის ძველი დათარიღება, რასაც ის უძრაობის ეპოქის ერთ-ერთ სტერეოტიპს უწოდებდა და სახელმძღვანელოებში სათანადო კორექტირებას ითხოვდა. რევოლუციის დასაწყისი ამდენ კამათს არ იწვევდა, თუმცა განსხვავებული ვერსიები აქაც არსებობდა. ზემოთ აღვნიშნეთ, რომ ისტორიკოსთა ერთი ჯგუფი რევოლუციის საწყისად 1787 წელს, ნოტაბლების მოწვევას მიიჩნევდა, თუმცა გაცილებით უფრო საინტერესოა უშუალოდ 1789 წლის მოვლენებზე საუბარი. პროფ. კალანდაძე მიუთითებდა, რომ ისტორიკოსთა ნაწილი (ოლარი, ტარლე) რევოლუციის დასაწყისად, გენერალური შტატების გახსნას – 5 მაისს მიიჩნევდა, მეორე ნაწილი 14 ივლისს (მანფრედი), ხოლო ეფიმოვი თვლიდა, რომ რევოლუციის მეცნიერული ისტორია უნდა დაწყებულიყო არა რომელიმე ერთი კონკრეტული თა-

რილით, არამედ ორმაგი თარიღით, რომელიც ქრონოლოგურად მოიცავს მთელს ისტორიულ პერიოდს 1789 წლის 17 ივნისიდან, ეროვნული კრების გამოცხადებიდან ბასტილიის აღებამდე – 14 ივლისამდე (კალანდაძე 1989: 65-66).

მდგომარეობა შეიცვალა საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ. საქართველომ დამოუკიდებლობა აღიდგინა და ქართველმა მეცნიერებმაც შვებით ამოისუნთქეს. მარქსისტულ-ლენინური იდეოლოგიის ბატონობა წარსულს ჩაბარდა და პლურალიზმმა მოიკიდა ფეხი. ჯერ კიდევ 1964 წელს გივი კილურაძის მიერ გამოთქმული იდეა, ხოლო შემდგომ მერაბ კალანდაძის მიერ გაზიარებული ვერსია, აღსრულდა და საფრანგეთის დიდი რევოლუციის პერიოდიზაცია ქართულ ისტორიოგრაფიაში გადაისინჯა. აშკარაა, რომ თანამედროვე ქართულ სამეცნიერო ლიტერატურაში საფრანგეთის დიდი რევოლუციის პერიოდიზაციად 1789-1799 წლები თარიღდება. საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენის მიჯნაზე და მის შემდგომ, საკითხით არაერთი ქართველი ისტორიკოსი დაინტერესებულა. თუმცა, საფრანგეთის დიდი რევოლუციის მიმართ ყველაზე დიდ ინტერესს პროფესორი მერაბ კალანდაძე იჩენს, რომელმაც არაერთი გამოკვლევა მიუძღვნა საფრანგეთის დიდ რევოლუციას. მერაბ კალანდაძე ერთ-ერთი იშვიათი გამონაკლისია ქართველ ისტორიკოსებს შორის, რომელიც საფრანგეთის დიდი რევოლუციის პერიოდიზაციის საკითხით საგანგებოდ ინტერესდება და დეტალურად განიხილავს ამ რთულ პრობლემას. ჩვენ დამუშავებული გვაქვს პროფ. მერაბ კალანდაძის სტატია, რომელიც საფრანგეთის დიდი რევოლუციის პერიოდიზაციას ეხება. მისი აზრით, სწორია ისტორიკოსთა ის ჯგუფი, რომელიც საფრანგეთის დიდ რევოლუციას 1789 წლის 5 მაისით იწყებენ და ასრულებენ 1789 წლის 18 ბრიუმერის (9 ნოემბრის) სახელმწიფო გადატრიალებით (კალანდაძე 2015: 33). ეს საკვებით სწორია და ისტორიკოსთა უმრავლესობა რევოლუციის პერიოდს ამ თარიღებს მიათვლის. თანამედროვე ქართულ ისტორიოგრაფიაშიც სწორედ ასეა მიჩნეული.

2005 წელს მერაბ კალანდაძისა და კოტე ანთაძის ავტორობით გამოიცა წიგნი „საფრანგეთის ისტორია, კულტურა, გეოგრაფია“. ავტორები საფრანგეთის დიდ რევოლუციას ორ თავს უძღვნიან და სახელმძღვანელოში ნათლად ჩანს, რომ რევოლუციის დასაწყისად 1789 წლის 5 მაისს, გენერალური შტატების მოწვევით მოიაზრებენ, ხოლო დასასრულს 1799 წლის 18 ბრიუმერს. „1799 წლის დეკემბრის დეკლარაციაში ჩაწერილი

ფრაზები „რევოლუცია დასრულებულია“ ლიტონი სიტყვები არ იყო. აქ აისახა სავსებით რეალური ვითარება. საფრანგეთის რევოლუცია დასრულდა“ (ანთაძე, კალანდაძე 2005: 107).

ჩვენს ყურადღებას იპყრობს ნაირა მამუკელაშვილისა და კოტე ანთაძის მიერ დაწერილი მერვე კლასის სასკოლო სახელმძღვანელო ახალი ისტორიის შესახებ. საფრანგეთის დიდ რევოლუციას ცალკე ორი თავი ეძღვნება, ხოლო მესამე თავი „რესპუბლიკიდან იმპერიამდე“ ნაპოლეონის რეჟიმსაც ეხება. აქ ერთ-ერთი გამოყოფილი ქვეთავი 18 ბრიუმერის გადატრიალებაა, რაც გვაფიქრებინებს, რომ ავტორები საფრანგეთის დიდ რევოლუციას სწორედ ამ თარიღით ასრულებენ (ანთაძე, მამუკელაშვილი 1992: 96).

1999 წელს დაიბეჭდა ვაჟა თვალავაძის სახელმძღვანელო „ახალი ისტორია, 1640-1815 წლები“, რომელშიც ფართოდაა გაშუქებული საფრანგეთის დიდი რევოლუცია. ავტორი უწყვეტად მიმოიხილავს მთელ რევოლუციურ პერიოდს და დასასრულად 18 ბრიუმერის გადატრიალებას მიიჩნევს (თვალავაძე 1999: 175).

გამონაკლისად გვევლინება დავით ლომსაძის სახელმძღვანელო „ევროპისა და ამერიკის ქვეყნების ახალი ისტორია, 1600-1870“. მის წიგნში ძველი (საბჭოთა) ინერცია ჯერ ისევ იგრძნობა. აქ გატარებულია აზრი, რომ საფრანგეთის დიდი რევოლუციის პერიოდია 1789-1794 წლები. აი რას წერდა ის: „1789-1794 წლების რევოლუცია იყო პირველი და ერთადერთი ადრე მომხდარ რევოლუციებს შორის“ (ლომსაძე 1998: 85). აქ საფრანგეთის დიდი რევოლუციის პერიოდიზაციის საკითხში მისი პოზიცია საკმაოდ გამჭვირვალეა. ამგვარი მიდგომა დღეს უკვე მოძველებულია და ისტორიოგრაფიის გუშინდელი დღეა.

დავით ლომსაძის წიგნთან დაკავშირებით კიდევ ერთი დეტალი უნდა გამოვყოთ, რამაც შესაძლოა, საფრანგეთის დიდი რევოლუციის პერიოდიზაციით დაინტერესებული მკვლევარი ან მკითხველი დააბნიოს. მესამე თავი გამოყოფილია საფრანგეთის ახალი ისტორიისთვის. მეორე ქვეთავია „საფრანგეთის დიდი რევოლუცია“, ხოლო მესამე – „პირველი იმპერია და ბურბონთა რესტავრაცია“. ავტორი ნაპოლეონის კონსულობის პერიოდზე საფრანგეთის დიდი რევოლუციის ქვეთავში საუბრობს და მხოლოდ იმპერიაზე თხრობას იწყებს ცალკე თავიდან. ლომსაძეს არ უწერია, რომ 18 ბრიუმერის გადატრიალებით რევოლუცია დასრულდა. მის წიგნში ასეთ რამეს ვკითხულობთ: „18 ბრიუმერის სახელმწიფო გადატრიალებით საფრანგეთში მსხვილი ბურჟუაზიის

ინტერესების გამომხატველი სამხედრო დიქტატურა დამყარდა. ნ. ბონაპარტმა დაიწყო რეპრესიები იაკობელთა წინააღმდეგ“ (ლომსაძე 1998: 89). ამ დეტალებით ისე ჩანს, თითქოს ლომსაძე საფრანგეთის დიდი რევოლუციის პერიოდიზაციის სხვა მოდელს ემხრობა, რომელსაც ზოგიერთი ისტორიკოსი ეთანხმებოდა (ალფონს ოლარი, ფილიპ სანიაკი) (კალანდაძე 2015: 33), (ვგულისხმობთ, კონსულობის პერიოდის რევოლუციის წლებად ჩათვლას და რევოლუციას 1804 წლის 2 დეკემბრით დასრულებას, როდესაც ნაპოლეონი საფრანგეთის იმპერატორი გახდა), თუმცა რეალურად საქმე სხვაგვარადაა. ზემოხსენებული ფრაზით ავტორი ფაქტობრივად საკითხისადმი დასკვნას აკეთებს: „1789-1794 წლების რევოლუცია იყო პირველი და ერთადერთი ადრე მომხდარ რევოლუციებს შორის“. ამგვარად, ის პერიოდიზაციის მოძველებულ, საბჭოურ მოდელს მიყვება.

როგორც ვხედავთ, საფრანგეთის დიდი რევოლუციის პერიოდიზაციამ ქართულ სივრცეში საინტერესო ევოლუცია განიცადა. საკითხის გაშუქების წინაისტორიაში, რომელიც მე-19 საუკუნის 60-იანი წლებიდან 1918 წლამდე მოიცავს, ჩვენი ფრთხილი ვარაუდით იქითკენ ვიხრებით, რომ ქართველი პუბლიცისტები საფრანგეთის დიდ რევოლუციას 1789-1794 წლებით ათარილებდნენ, თუმცა ამის გადაჭრით მტკიცება რთულია და მხოლოდ საკუთარ ვარაუდს გამოვთქვამთ, რომელიც ჩვენი არგუმენტებით გვაქვს დასაბუთებული. საკითხის შესწავლის პირველ ეტაპზე 1918-1921 წლებში ქართველი მეცნიერები საფრანგეთის დიდი რევოლუციის პერიოდიზაციას 1789-1814 წლებით მოიაზრებდნენ, ანუ რევოლუციის და ნაპოლეონის ეპოქას აიგივებდნენ და მათ შორის პრინციპულ განსხვავებას ვერ ხედავდნენ. საბჭოთა პერიოდში ქართულ ისტორიოგრაფიას თავს მოახვიეს საკუთარი დებულებები და ქართველი მეცნიერებსაც სხვა არჩევანი არ ჰქონდათ. საბჭოთა ისტორიოგრაფია საფრანგეთის დიდ რევოლუციას 9 თერმიდორის გადატრიალებით ასრულებდა, თუმცა ქართველ ისტორიკოსებს სინამდვილეში განსხვავებული ხედვა ჰქონდათ და სხვადასხვა პერიოდში ამის დაწერა მოახერხეს კიდეც, რაზეც ზემოთ ვისაუბრეთ. თანამედროვე ქართულ ისტორიოგრაფიაში, მეცნიერთა აბსოლუტური უმრავლესობა თანხმდება, რომ საფრანგეთის დიდმა რევოლუციამ ათ წელს გასტანა – 1789-1799 წლები, რაც ვფიქრობთ სავსებით სწორია.

ჩვენ სავსებით ვეთანხმებით პროფ. მ. კალანდაძის დასკვნას საქართველოში საფრანგეთის დიდი რევოლუციის შესწავლის ევოლუციაზე.

ის სავსებით მიესადაგება ჩვენთვის საინტერესო საკითხს (კალანდაძე 2016: 148-153).

1. ჩვენ ვცადეთ გაგვესწორებინა საქართველოში აღნიშნული პრობლემით დაინტერესების საერთო სურათი და პერიოდიზაცია, რომელიც, უმთავრესად, ტოტალიტარულ-ბოლშევიკური რეჟიმის ძალისხმევით გამრუდებული იქნა. სულ სხვა აქცენტები დავსვით.

2. ქართულ ისტორიოგრაფიას აღნიშნული საკითხის შესწავლის დროს სწორი ვექტორი უნდა ჰქონოდა დასახული, მეცნიერული გზით მიდიოდა და გვთავაზობდა საფრანგეთის დიდი რევოლუციის მეცნიერულ პერიოდიზაციას, რომელსაც ძალიან ბევრი მომხრეები ჰყავდა, როგორც მაშინ, ისე დღეს. ამ თვალსაზრისით ყურადღებას იპყრობს 1918-1921 წლებში საქართველოს სუვერენულ რესპუბლიკაში გამოცემული ახალი ისტორიის პირველი ქართული სახელმძღვანელოები. ამგვარი მიდგომა, ვფიქრობთ, შემთხვევითი არ ყოფილა და ევროპული, პირველ რიგში კი რუსული ისტორიოგრაფიის გავლენის ლოგიკური შედეგია.

3. როგორც ირკვევა, აღნიშნული პრობლემით დაინტერესების პირველმა სიმპტომებმა თავი იჩინა არა საბჭოთა პერიოდის ქართულ ისტორიოგრაფიაში, როგორც ამას დიდი ხნის განმავლობაში გვიმტკიცებდნენ, არამედ გაცილებით უფრო ადრე, ჯერ კიდევ 1918-1921 წლებში გამოსულ ახალი ისტორიის პირველ ეროვნულ სახელმძღვანელოებში.

4. ქართულ ისტორიოგრაფიაში აღნიშნული საკითხით დაინტერესება, ვფიქრობთ, სულაც არ ატარებდა ისეთ ერთგვაროვან ხასიათს, როგორც ეს ერთი შეხედვით შეიძლება ჩანდეს. მან საინტერესო მეტამორფოზი, ევოლუცია განიცადა. 1918-1921 წლებში საქართველოს სუვერენულ რესპუბლიკაში ის სულ სხვა იყო. საბჭოთა პერიოდის ქართულ ისტორიოგრაფიაში სულ სხვა და უახლეს ქართულ ისტორიოგრაფიაში კი სულ სხვაა. თავდაპირველად ეს იყო 1789-1814 წლები, შემდეგ საბჭოთა ეპოქაში 1789-1794 წლები, ხოლო პოსტსაბჭოთა პერიოდში 1789-1799 წლები. ამ საკითხზე აზრთა სხვადასხვაობა XXI საუკუნის ქართულ ისტორიოგრაფიაში გამორიცხულად არ მიგვაჩნია. გარდა ამისა, არ უნდა დავივიწყოთ, საკითხის შესწავლის წინაისტორიის ეტაპი (ე. ი. მე-19 ს-ის 60-იანი წლებიდან მოყოლებული 1918 წლამდე პერიოდი), სადაც ჩვენი ფრთხილი დასკვნით, საფრანგეთის დიდი რევოლუციის თარიღად 1789-1794 წლები ესახებოდათ.

საფრანგეთის დიდი რევოლუციის პერიოდიზაციასთან დაკავში-

რებით სხვადასხვა ეპოქაში, განსხვავებული ხედვა არსებობდა, რაც ჩვენს ნაშრომში ნათლად გამოჩნდა და ამაზე საკმაოდ ვისაუბრეთ. ისიც მკაფიოდ ჩანს, რომ ამას საკუთარი ობიექტური მიზეზები გააჩნდა. ბოლოსკენ, დასკვნის სახით გვინდა საკუთარი აზრიც გამოვთქვათ ამ რთული საკითხის შესახებ. როდის დაიწყო საფრანგეთის დიდი რევოლუცია? გავრცელებულია რამდენიმე მოსაზრება. ისტორიკოსთა მცირე ნაწილი თვლის, რომ ეს პროცესი დაიწყო 1787 წელს ნოტაბლების კრების მოწვევით. ეს ნაადრევია, რადგან მესამე წოდებისა და სამეფო კარის პრინციპული დაპირისპირება ამ ეტაპზე არ ჩანს, მოსახლეობაში უკმაყოფილება სულ უფრო იზრდება, მაგრამ მას 1787 წლისთვის ერთიანი, ორგანიზებული სახე არ აქვს მიღებული და ალბათ, ამ ეტაპზე რევოლუციაზე საუბარი ნაადრევი და არააღმაჯერებელია.

ისტორიკოსთა აბსოლუტური უმრავლესობა აღიარებს (კალანდაძე 2015: 31), რომ საფრანგეთის დიდი რევოლუცია 1789 წელს დაიწყო, თუმცა კონკრეტულ თარიღზე ბევრი ვერ თანხმდება. ერთი ნაწილი თვლის, რომ რევოლუცია 5 მაისს გენერალური შტატების მოწვევით იწყება, ხოლო მეორე – 14 ივლისს ბასტილიის აღებით. მიგვაჩნია, რომ გარკვეული სიმართლის მარცვალი ორივე მოსაზრებაშია და მცდარი არცერთი ვერსია არ უნდა იყოს. ვგულისხმობთ იმას, რომ გააჩნია როგორი ხედვა აქვს კონკრეტულ ისტორიკოსს და რაზე აკეთებს უმთავრესად აქცენტს. თუ მეტ ყურადღებას მივაქცევთ მესამე წოდების ერთიან იდეას საფრანგეთის მომავალზე, პროტესტსა და წინააღმდეგობას სამეფო ხელისუფლების მიმართ, მაშინ ასეთად გენერალური შტატების მოწვევა უნდა მივიჩნიოთ, მაგრამ თუ ისტორიკოსი მთავარ მნიშვნელობას შეიარაღებულ დაპირისპირებას ანიჭებს, მაშინ ცხადია ასეთი ბასტილიის აღებაა, რადგან პირველი სერიოზული შეიარაღებული ბრძოლა ორ მხარეს შორის სწორედ 14 ივლისს ხდება და ამის შემდგომ, რევოლუციური პროცესების შეჩერება შეუძლებელი ხდება. ასე რომ, ვფიქრობთ, სიმართლის მარცვალი ორივე მოსაზრებაში დევს და პრინციპულად მიუღებელი არცერთია.

უფრო რთულადაა საქმე რევოლუციის დასასრულის თარიღთან დაკავშირებით. ზემოთ მიმოვიხილეთ ყველა ვერსია და ჩვენს მოკრძალებულ აზრსაც მოკლედ დავაფიქსირებთ. 1794 წლის 9 თერმიდორის (27 ივლისის) სახელმწიფო გადატრიალებით რევოლუციის დასრულება გივი კილურაძისა და მერაბ კალანდაძის მსგავსად, ჩვენც ნაადრევი გვგონია. აშკარაა, რომ რევოლუცია გრძელდება, თუმცა ისიც ცხადია,

რომ პირვანდელი სახით აღარ: 9 თერმიდორის გადატრიალების შემდგომ, დაწინაურებულმა მსხვილმა ბურჟუაზიამ მოახერხა ღარიბ ხალხზე გამარჯვება და საბოლოოდ დაშორდა მათ. დაიწყო გამარჯვებული ბურჟუაზიის მიერ რევოლუციით მიღებული ნაყოფის გამოყენება, ხოლო დაბალი ფენების ჩაგვრა კვლავ გრძელდებოდა, რასაც ჯერ კიდევ მე-19 საუკუნის მეორე ნახევრის ქართველი პუბლიცისტებიც აღნიშნავდნენ. რევოლუცია გაგრძელდა, თუმცა დაღმავალ ფაზაში, კვლავ სახეზე იყო პოლიტიკური არასტაბილურობა, სახელმწიფო გადატრიალებების მოლოდინი და ამბოხებები. ეს ყველაფერი კი სწორედ სახელმწიფო გადატრიალებით დასრულდა, რომელიც 9 ნოემბერს (18 ბრიუმერს) ნაპოლეონ ბონაპარტმა მოახდინა და 1799 წლის დეკემბრის დეკლარაციაში ჩაიწერა: „რევოლუცია დასრულებულია“ (ანთაძე, კალანდაძე 2005: 107).

მიუხედავად ამისა, ბევრი ისტორიკოსი თვლიდა, რომ რევოლუცია ნაპოლეონის მმართველობის წლებშიც გრძელდებოდა. ერთი ნაწილი რევოლუციის ხანად კონსულობის პერიოდს 1799-1804 წლებს მოიაზრებდა, ხოლო მეორე ნაწილი ნაპოლეონის ეპოქის მთლიან მონაკვეთს საფრანგეთის დიდ რევოლუციას ათვლიდა. ორი აზრი არ არსებობს, რომ საფრანგეთის დიდი რევოლუცია და ნაპოლეონის რეჟიმი ერთმანეთს ბევრ რამეში უკავშირდებიან, მაგრამ არ უნდა დავივიწყოთ ის სერიოზული განსხვავებები, რაც ამ ორ პერიოდს შორის არსებობს. რევოლუცია ასოცირდებოდა ნგრევასთან, შიმშილთან, შიშთან და არასტაბილურობასთან, ფაქტობრივად, ცხოვრების ყველა სფეროში. სახელმწიფო გადატრიალებას, სახელმწიფო გადატრიალება მოსდევდა, შესაძლოა, ადამიანი ერთ დღეს გმირი ყოფილიყო, ხოლო მეორე დღეს მისი თავი გილიოტინაზე მომხვდარიყო და ასე დაესრულებინა სიცოცხლე. მაგალითად, მაქსიმილიან რობესპიერმა, რომელმაც მოიშორა დანტონი, ებერი, დემულენი და სხვები, მაგრამ სამიოდე თვეში თავადაც იგივე ბედი გაიზიარა. ასეთ რამეს კი ნაპოლეონის რეჟიმში ვერ შევხვდებით. დიახ, მისი მმართველობის დროსაც იყო გარკვეული ამბოხებები და შეთქმულებები (მაგ.: 1800 წლის 24 დეკემბერს, 3 ნივოზს სენტ-ნიკეზის ქუჩაზე მომხდარი თავდასხმა), თუმცა რევოლუციის პერიოდთან შედარებით, ეს ბევრი არაფერია და თანაც, ბონაპარტი ყოველთვის ახერხებდა საქმის გამოძიებას და დამნაშავეს სათანადოდ დასჯას. მან მალევე ყველაფერი კალაპოტში ჩააყენა, საფრანგეთი პოლიტიკურ-ეკონომიკური კრიზისიდან გამოიყვანა და მსოფლიოს უძლიერეს ქვეყნად აქცია. ვფიქრობთ, რომ ამ ორ პერიოდს შორის სერიო-

ზული განსხვავება არსებობს და მათი გამიჯვნა უმჯობესია.

შესაბამისად, დარჩა მოსაზრება, რომელსაც თანამედროვე ისტორიკოსების უმრავლესობა სწორად მიიჩნევს – საფრანგეთის დიდი რევოლუცია 1799 წლის 18 ბრიუმერის (9 ნოემბრის) გადატრიალებით სრულდება.

არსებობს საფრანგეთის დიდი რევოლუციის ეტაპების შიდაპერიოზაციაც, რაც ასევე საინტერესოა, თუმცა მას ცალკე გამოკვლევა და განხილვა სჭირდება, რაც ამჯერად ჩვენი მიზანი არ ყოფილა და ქართულ ისტორიოგრაფიაში, აღნიშნული საკითხის ზოგად პერიოდიზაციაზე საუბრით დავკმაყოფილდით.

გამოყენებული ლიტერატურის ნუსხა:

- ▶ ავალიანი 1920: ავალიანი ს., მსოფლიო ისტორიის სახელმძღვანელო (XVI-XVIII საუკუნეები). ტფ., ქართულ ბეჭდვითი ამხანაგობის გამოცემა №3, 1920;
- ▶ ანთაძე, კალანდაძე 2013-2015: ანთაძე თ., კალანდაძე მ., საქართველოში საფრანგეთის დიდი რევოლუციის და ნაპოლეონის ეპოქის შესწავლის საკვანძო მომენტები. საისტორიო ძიებანი, XII. თბ., 2013-2015, გვ. 286-297;
- ▶ ანთაძე, კალანდაძე 2005: ანთაძე კოტე, კალანდაძე მერაბ, საფრანგეთის ისტორია, კულტურა, გეოგრაფია. თბილისი: „თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა“, 2005;
- ▶ ანთაძე, მამუკელაშვილი 1992: ანთაძე კოტე, მამუკელაშვილი ნაირა, ახალი ისტორია: საშ. სკოლის მე-8 კლასის სახელმძღვანელო. თბილისი: „გულანი“, 1992;
- ▶ დონაძე 1978: დონაძე ვარლამ, საფრანგეთის ახალი ისტორიის აქტუალური პრობლემები და ქართული პუბლიცისტიკა: (XIX საუკუნის მეორე ნახევარი). თბილისი: თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1978;
- ▶ თვალავაძე 1999: თვალავაძე ვაჟა, ახალი ისტორია, 1640-1815 წლები. თბილისი: „თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა“, 1999;
- ▶ კალანდაძე 1989: კალანდაძე მერაბ, საფრანგეთის დიდი რევოლუცია: 200 წლისთავი. ჟურნ. „ისტორია და გეოგრაფია სკოლაში“, №1, 1989, გვ. 63-70;
- ▶ კალანდაძე 1998: კალანდაძე მერაბ, დასავლეთ ევროპის შუა საუკუნეების და ახალი ისტორიის შესწავლა საქართველოში XX საუკუნის პირველ ნახევარში. თბილისი: „თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა“, 1998;
- ▶ კალანდაძე 2013: კალანდაძე მერაბ, დიმიტრი უზნაძე

- საფრანგეთის დიდი რევოლუციის პერიოდიზაციაზე. „ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები“, ნაკვეთი XII, თბ., 2013, გვ. 451-458;
- ▶ კალანდაძე 2015: კალანდაძე მერაბ, ახალი ისტორიის ზოგიერთი საკვანძო საკითხის პერიოდიზაციის თაობაზე. „გელათის მეცნიერებათა აკადემიის ჟურნალი“, № 9-10, 2015, გვ. 20-37;
 - ▶ კალანდაძე 2015ა: კალანდაძე მერაბ, დიმიტრი უზნაძე საფრანგეთის დიდ რევოლუციაზე. „ქართული დიპლომატია“, წელიწდეული, 17. თბილისი: გამომცემლობა არტანუჯი, 2015, გვ. 382-407;
 - ▶ კალანდაძე 2016: კალანდაძე მერაბ, დიმიტრი უზნაძე საფრანგეთის დიდ რევოლუციაზე და ნაპოლეონზე. თბილისი: „არტანუჯი“, 2016;
 - ▶ კალანდაძე 2016ა: კალანდაძე მერაბ, საქართველოში მსოფლიო ისტორიის შესწავლის ევოლუცია. „მაცნე“, ისტორიის სერია №1. 2016, გვ. 139-148;
 - ▶ კალანდაძე 2017: კალანდაძე მერაბ, სუვერენულ საქართველოს რესპუბლიკაში 1918-1921 წლებში გამოსული მსოფლიო ისტორიის პირველი ეროვნული სასკოლო სახელმძღვანელოები. „ანალები“, №13, 2017, გვ. 241-249;
 - ▶ კილურაძე 1964: კილურაძე გივი, 9 თერმიდორის გადატრიალების შესახებ, „თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომები“, ტ. 107. თბილისი, 1964;
 - ▶ კილურაძე 1970: კილურაძე გივი, ახალი ისტორია, ნაწილი 1. თბილისი: „უნივერსიტეტის გამომცემლობა“, 1970;
 - ▶ ლომსაძე 1998: ლომსაძე დავით, ევროპისა და ამერიკის ქვეყნების ახალი ისტორია. 1600-1870. თბილისი: „თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა“, 1998;
 - ▶ ლორთქიფანიძე 1906: ლორთქიფანიძე ვარლამ, საფრანგეთის დიდი რევოლუცია. თბ., 1906;
 - ▶ ნათაძე 1933: ნათაძე გრიგოლ, კაპიტალიზმის ისტორია: თემა 2. საფრანგეთის დიდი რევოლუცია. ტფ., 1933;
 - ▶ ჟორდანია 1906: ჟორდანია ნოე, საფრანგეთის ისტორიიდან. დიდი რევოლუცია (1789). თფ., 1906;
 - ▶ უზნაძე, გველესიანი 1919: უზნაძე დ., გველესიანი ი., ახალი ისტორია (XVIII-XIX საუკუნეები). ტფ., სახალხო საქმ-ის გამოცემა №1“, 1919;
 - ▶ ძიმისტარიშვილი 1931: ძიმისტარიშვილი ს., საფრანგეთის დიდი რევოლუცია. ტფ., „სახელმწიფო გამომცემლობა“, 1931;
 - ▶ წერეთელი 1920: წერეთელი ალექსანდრე, მსოფლიო ისტორია. ნაწ. 3, ახალი საუკუნეები. სურათებით. თბ., „გამოც. №10 ქართ. ბეჭდვითი ამხანაგობისა“, 1920;
 - ▶ ჭუმბურიძე 1920: ჭუმბურიძე თეიმურაზ, ახალი ისტორია: უმაღლეს და საშ. სასწავლებელთათვის. ქთ., „მომავალი“, 1920;
 - ▶ დროება 1873: საფრანგეთი, პარიჟიდან, გაზ. „დროება“, 1873, № 1 (დამატება).

THE PERIODIZATION OF THE GREAT FRENCH REVOLUTION IN GEORGIAN HISTORIOGRAPHY (SUMMARY)

The following work is historiographic in nature and aims to highlight one interesting issue - the periodization of the Great French Revolution in Georgian historiography. This is a novelty, which has a Georgian context, and is one of the first attempts to study the aforementioned problem.

The Great French Revolution is a subject on which historians have never been unanimous. There are many opinions that belong to distinguished historians and are completely different from each other. In fact, controversy and different views exist on all issues: in the evaluation of the revolution itself, in the work of the Girondists and Jacobins, in relation to agrarian reforms, etc.

Georgian historiography also has a different approach to the French Revolution. One of these interesting and important subjects is the periodization of the Revolution itself. In the Democratic Republic of Georgia, there was a different version of the periodization of the Great French Revolution, and of course, a different version existed in the Georgian historiography of Soviet-Era. Modern Georgian historiography expresses a completely different opinion. Everything mentioned above will be discussed in our article in details.